

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ ЯК СУБ'ЄКТ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРАВОВИЙ СТАТУС

FORENSIC EXPERT AS A SUBJECT OF FORENSIC SCIENCE ACTIVITY: LEGAL STATUS

Демидова С.С., к.ю.н.,
доцентка кафедри криміналістики, доцентка
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Домашенко О.М., к.ю.н.,
асистент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Колеснікова І.А., к.ю.н.,
асистентка кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Латиш К.В., к.ю.н.,
асистентка кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню проблем удосконалення правового статусу судового експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності у різних формах судочинства. Визначено види судових експертів, а також відмінності судового експерта від експерта з питань права. Розглянуто загальні вимоги до осіб, які можуть отримати статус судового експерта, а також доцільність участі у процесуальних діях однієї обізнаної особи як спеціаліста, так і як судового експерта. Проведено аналіз чинного процесуального законодавства з точки зору відповідності норм, які регулюють питання залучення судового експерта до кримінального, господарського, цивільного та адміністративного судочинства, потребам практики спрямоване на забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки. Досліджено права та обов'язки судового експерта у різних видах судочинства, здійснено їх порівняльно-правовий аналіз. Звернуто увагу на недостатність визначення прав судового експерта під час його участі у процесуальних діях, а також важливість удосконалення чинного законодавства у частині необхідності отримання згоди слідчого, прокурора чи суду на розголошення відомостей, якщо залучення експерта здійснено самостійно стороною захисту.

Визначено, що правовою гарантією належного ставлення судового експерта до виконання покладених на нього обов'язків є встановлена законом відповідальність. Встановлено, що судовий експерт може бути притягнутий до кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Акцентовано увагу на питанні щодо відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивих роз'яснень або доповнень висновку.

Ключові слова: судовий експерт, судово-експертна діяльність, правовий статус судового експерта, права судового експерта, обов'язки судового експерта, відповідальність судового експерта.

Clarifying the problems of improving the legal status of a forensic expert, as a subject of forensic activity in various forms of legal proceedings are considered in the article. The types of forensic experts are determined, as well as the differences between a forensic expert and a legal expert. The requirements for persons who can receive the status of a forensic expert, as well as the importance of participation in the proceedings of one knowledgeable person, both a specialist and a forensic expert, are considered. The analysis of the current procedural legislation was carried out from the point of view of compliance with the norms that regulate the issues of involving a forensic expert in criminal, economic, civil and administrative proceedings, the needs of practice aimed at ensuring the justice of Ukraine with an independent, qualified and objective examination, focused on the maximum use of the achievements of science and technology. The rights and responsibilities of a forensic expert in different types of proceedings are studied, and their comparative legal analysis has been carried out. Attention focused to the inadequacy of determining the rights of a forensic expert during his participation in proceedings, as well as the importance of improving existing legislation regarding the need to obtain the consent of the investigator, prosecutor or court to disclose information, if the expert was engaged by the defense.

It is determined that the legal guarantee of the proper attitude of a forensic expert to the performance of his duties is the responsibility established by law. It is established that a forensic expert can be prosecuted criminally, administratively and disciplinary. Emphasis is placed on the issue of the forensic expert's responsibility for providing knowingly false explanations or additions to the opinion.

Key words: forensic expert, forensic science activity, legal status of forensic expert, rights of forensic expert, duties of forensic expert, responsibility of forensic expert.

Залучення судового експерта до різних форм судочинства дозволяє суттєво розширити можливості всіх його учасників, сприяючи ефективності здійснення покладених на них функцій, захисту прав, свобод та інтересів громадян, а також результативності боротьби з правопорушеннями забезпечуючи всебічність, повноту та об'єктивність дослідження всіх обставин. Тому удосконалення організаційних та правових засад судово-експертної діяльності є важливим напрямом її оптимізації з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

У науковій юридичній літературі питанням удосконалення правового статусу судового експерта приділяється значна увага. Ці питання розглядається у роботах

Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, А. В. Дулова, І. Ф. Крилова, Ю. К. Орлова, А. Р. Шляхова та ін. Однак у результаті реформування законодавства правовий статус судового експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності зазнало суттєвих змін. Залишаються актуальними проблеми зміцнення прав судового експерта та створення реальних умов реалізації процесуальних обов'язків, удосконалення підготовки експертних кадрів тощо. Тому проблеми, пов'язані з правовим статусом судового експерта потребують нових досліджень, які відповідають сучасним потребам практики.

Правовий статус судового експерта визначено процесуальним законодавством (Кримінальним процесуальним кодексом [1], Цивільним процесуальним кодексом [2], Господарським процесуальним кодексом [2], Кодексом

адміністративного судочинства [4]), а також Законом України «Про судову експертизу» [5] й іншими нормативно-правовими актами. Необхідно звернути увагу, що у господарському, цивільному та адміністративному судочинстві поряд з судовим експертом фігурує й такий учасник судового процесу як експерт з питань права. Правовий статус експерта з питань права суттєво відрізняється від судового експерта. Так, можна виділити основні ознаки експерта з питань права: 1) це особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права; 2) фігурує у господарському, цивільному та адміністративному судочинстві (у кримінальному судочинстві відсутній); 3) допускається до участі в справі судом, тобто його участь є не обов'язковою; 4) залучається для вирішення певного кола питань: застосування аналогії закону, аналогії права; змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі; 5) висновок експерта з питань права – не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду, але суд може посылатися в рішенні на нього як на джерело відомостей; 6) до прав експерта з питань права належить – знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду; 7) до обов'язків експерта з питань права належить з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. Таким чином, експерт з питань права не є судовим експертом за своїм правовим статусом.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом [5]. По-перше, необхідно звернути увагу, що судово-експертну діяльність здійснюють не установи, а судові експерти, які працюють у цих установах. Також у Законі зазначено, що до судово-експертної діяльності можуть залучатися «інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом». Необхідно зазначити, що надання можливості для залучення спеціалістів до проведення експертизи доцільно, адже не завжди в експертній установі є судові експерти, які мають необхідну для проведення певної судової експертизи кваліфікацію, або можливі випадки, коли взагалі не існує експертної методики, яка відповідає певним потребам розслідування, оскільки модернізація експертної системи об'єктивно не встигає за розвитком багатьох сфер суспільного буття. Для оперативності та всебічності провадження судочинства необхідно залучати суб'єктів спеціальних знань з правом проведення необхідного дослідження. Проте слід зауважити, що в першу чергу проведення судової експертизи необхідно доручати кваліфікованому судовому експерту, а вже за відсутності останнього – іншій обізнаній особі, яка володіє необхідним обсягом спеціальних знань. Однак, виникає питання щодо використання поняття «фахівець (експерт)», оскільки дефініція цього поняття відсутня, що призводить до термінологічної невизначеності.

Таким чином, судові експертизи можуть бути поділені на три види: 1) державні судові експерти, тобто атестовані судові експерти, які працюють у державних спеціалізованих установах; 2) приватні судові експерти, тобто атестовані судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (наприклад, працюють у приватних спеціалізованих установах або здійснюють судово-експертну діяльність самостійно); 3) інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом.

Загальні вимоги до осіб, які можуть отримати статус судового експерта визначені у ст. 10 Закону України «Про судову експертизу». Так, судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом [5].

Не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта (ст. 11 Закону України «Про судову експертизу») [5]. Також не можуть бути судовими експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК) [2]. Крім того, судовий експерт не повинен бути заінтересованим у результатах провадження або справи. Інші обставини, які унеможливають залучення судового експерта передбачено процесуальним законодавством. Так, наприклад, відповідно до Кримінального процесуального кодексу не може залучатися до виконання своїх обов'язків судовий експерт у разі, якщо така особа: а) є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача (п. 1 ч. 1 ст. 77 КПК); б) брала участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, перекладач (п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК); в) особа особисто, її близькі родичі чи члени її сім'ї заінтересовані у результатах кримінального провадження або існують інші обставини, що викликають обґрунтовані сумніви у її неупередженості (п. 3 ч. 1 ст. 77 КПК); г) проводила ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні (ч. 2 ст. 79 КПК) [1]. За наявності зазначених підстав судовий експерт підлягає відводу. Заява про відвід може бути подана особами, які беруть участь у провадженні, або шляхом заявлення самовідводу, причому для судового експерта це є обов'язком.

У науковій криміналістичній літературі тривають дискусії навколо питання про доцільність участі у процесуальних діях однієї обізнаної особи як спеціаліста так і як судового експерта. Серед тих, хто припускає таку можливість Л. Ю. Ароцкер, В. М. Махов, В. М. Палій, М. Я. Сегай, Ю. Г. Корухов та ін. Необхідно звернути увагу, що чинне кримінальне процесуальне законодавство визначає, що попередня участь спеціаліста та експерта не є підставою для відводу. Обмеження стосується лише ревізора (ч. 2 ст. 79 КПК) [1].

Викликає зауваження редакція ч. 2 ст. 79 КПК, де передбачено, що «експерт не має права брати участь у кримінальному провадженні, якщо він провів ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні» [1]. Використання «тощо» свідчить про те, що перелік випадків не є вичерпним, в тому числі

може стосуватися і експертизи, матеріали якої використовуються в цьому провадженні, що призводить до колізії з ч. 1 цієї статті. Тобто необхідно обмежити такі випадки, можливо шляхом вилучення слова «тощо».

Обізнана особа залежно від форми використання її спеціальних знань може набувати різного процесуального положення у судочинстві, яке характеризується наявністю визначених у законодавстві процесуальних прав та обов'язків, встановленою юридичною відповідальністю за їх невиконання або неналежне виконання, а також процесуальною регламентованістю захисту таких видів обізнаних осіб. В юридичній літературі автори називають схожу схему логіко-правовою і, зокрема, використовують під час розгляду процесуальної характеристики суб'єктів у кримінальному процесуальному праві [6, с. 74].

Основу правового статусу судового експерта становлять права та обов'язки. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» судовий експерт має право незалежно від виду судочинства: 1) подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи; 2) вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання (права експертної ініціативи); 3) з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи; 4) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; 5) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; 6) проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом [5].

Зазначений перелік права судового експерта не є вичерпним, також права судового експерта передбачено процесуальним законодавством. Так, відповідно до ч. 3 ст. 69 КПК судовий експерт має право: 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні; 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт; 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом [1].

Крім того, судовий експерт також має право: відмовитись від надання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків (ч. 4 ст. 69 КПК); оскаржити судові рішення щодо процесуальних витрат, якщо це стосується його інтересів (ч. 2 ст. 126 КПК); користуватися своїми письмовими та іншими матеріалами під час допиту (ч. 6 ст. 356 КПК) [1].

Важливе значення має право на отримання винагороди за виконану роботу, а також відшкодування витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом для надання роз'яснень (показань), у разі якщо проведення

експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як судовий експерт. Так, ч. 1 ст. 122 КПК зафіксовано обов'язок сторони кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик експерта (спеціаліста), сплатити витрати, пов'язані з цим залученням, крім випадків, передбачених у законі. Залучення стороною обвинувачення судових експертів спеціалізованих державних установ, проведення експертизи (обстежень і досліджень) за дорученням слідчого судді або суду здійснюються за рахунок коштів, що за цільовим призначенням виділяються таким установам із Державного бюджету України (ч. 2 ст. 122 КПК). У разі переїзду до іншого населеного пункту експертам (спеціалістам) оплачується проїзд, а також добові. У разі якщо виконана експертом (спеціалістом) робота не є їх службовим обов'язком, їм має бути сплачена винагорода, граничний розмір якої встановлюється Кабінетом Міністрів України (частини 4, 5 ст. 122). Сторона захисту має право самостійно залучити експерта на договірних умовах (ст. 243) [1].

Необхідно звернути увагу й на деякі положення. Так, потребує змін п. 3 ч. 2 ст. 69 КПК, який визначає право судового експерта бути присутнім під час учинення процесуальних дій, що стосуються предметів і об'єктів дослідження [1]. У наведеній нормі має місце некоректне використання поняття «предмет дослідження». Як доцільно зазначають А. І. Лозовий та Е. Б. Сімакова-Єфреман, йдеться про – «предмет», а не «предмети», оскільки це не матеріальні предмети, а предмет пізнання судового експерта, тобто ті фактичні дані та обставини, які він має встановити шляхом дослідження об'єктів судової експертизи [7, с. 193].

Недостатньо визначеними у КПК України є права судового експерта під час його участі у процесуальних діях. У пункті 3 ч. 1 ст. 13 Закону «Про судову експертизу» передбачено право судового експерта заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи, під час проведення слідчих чи судових дій, де він є присутнім з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу [5]. Проте норми КПК це право обмежують. Так, у ст. 69 КПК вказується право експерта бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження (п. 3); ставити запитання особам, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні (п. 5); при участі експерта в огляді на місці він має право звертати увагу суду на те, що, на його думку, може мати доказове значення (ч. 4 ст. 361 КПК) [1]. А у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленими запитаннями або без залучення інших осіб (ч. 7 ст. 69 КПК) [1]. Останній пункт є досить вагомим з точки зору прав судового експерта, але він поширюється лише на зміст доручення – предмет експертизи та об'єкт дослідження. Крім того, право, надане Законом «Про судову експертизу» «заявляти клопотання» і право «звернути увагу», встановлене у КПК, є різними за формою і процесуальним значенням. Отже, право експерта заявляти клопотання при проведенні слідчих або судових дій, передбачене ст. 13 Закону України «Про судову експертизу», у КПК України не враховано.

Цивільне процесуальне, адміністративне процесуальне та господарське процесуальне законодавство ідентично визначають права судового експерта. Так, відповідно до норм Цивільного процесуального кодексу, Господарського процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства судовий експерт має право: 1) ознайомлюватися з матеріалами справи; 2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом; 3) викладати

у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; 4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження. 5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків; 6) відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків; 7) на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду; 8) за відсутності заперечень учасників брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції [2–4]. Необхідно зазначити, що зазначені процесуальні кодекси на відміну від Кримінального процесуального кодексу, не обмежують право судового експерта ознайомлюватися з матеріалами справи, матеріалами, які стосуються предмета дослідження.

Обов'язки судового експерта регламентовані ст. 12 Закону України «Про судову експертизу». Так, незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний: 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; 2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку; 3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі [5].

Процесуальне законодавство конкретизує вищезазначені обов'язки судового експерта. Так, для будь-якого виду судочинства є характерною заборона щодо передо-ручення проведення експертизи іншій особі. Відповідно до ч. 5 ст. 69 КПК судовий експерт зобов'язаний: 1) особисто провести повне дослідження і надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; 2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту; 3) забезпечити збереження об'єкта експертизи; якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта; 4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати; 5) заявляти самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК [1]. Крім того, частини 6, 7 цієї статті визначають дії судового експерта у випадку недостатності його знань для проведення експертизи або необхідності залучення інших експертів – судовий експерт повинен невідкладно про це повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, а у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення він невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб [1].

Законодавство містить також норми, які забороняють певні дії судового експерта. Так, судовий експерт не має права: за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи (ч. 4 ст. 69 КПК); брати участь у кримінальному провадженні, якщо він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у провадженні (ч. 2 ст. 79 КПК); робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю (ч. 5 ст. 517 КПК); використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки та пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб (п. 4 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу») [5]. Крім того, експерт, який надає висновок щодо

психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення (ч. 6 ст. 101 КПК) [1].

Збереження таємниці слідства є однією з умов успішного здійснення пізнавальної діяльності щодо встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення. Однак викликає зауваження зміст термінологічного звороту, який використовує законодавець для опису умови розголошення відомостей, що стали відомі судовому експерту у зв'язку з виконанням обов'язків – «не розголошувати без дозволу сторони кримінального впровадження, яка його залучила» (ст. 69 КПК) [1]. Право на залучення експерта має і сторона захисту, у такому випадку розголошення відомостей, що стали відомі судовому експерту, можливе й за згодою сторони захисту без відома сторони обвинувачення. Це може призвести до порушення прав людини, нанести шкоду розслідуванню кримінального правопорушення зокрема, попередити правопорушника про факти, які мають стати відомими слідчому, прокурору чи суду або вже є такими. Тому п. 4 ч. 5 ст. 69 КПК потребує удосконалення у частині необхідності отримання згоди слідчого, прокурора чи суду на розголошення відомостей, якщо залучення експерта здійснено самостійно стороною захисту.

Правовою гарантією належного ставлення судового експерта до виконання покладених на них обов'язків є встановлена законом відповідальність. Судовий експерт може бути притягнутий до кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Кримінальна відповідальність судового експерта передбачена: 1) за завідомо неправдивий висновок – ст. 384 КК; 2) за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді – ст. 385 КК; а також 3) за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані – ст. 387 КК [8]. Адміністративна відповідальність судового експерта передбачена: 1) за злісне ухилення судового експерта від явки до суду і тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – ст. 185³ КУпАП; 2) за злісне ухилення судового експерта від явки до органів досудового розслідування чи прокурора і тягне за собою накладення штрафу від трьох до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – ст. 185⁴ КУпАП [9]. Що стосується дисциплінарної відповідальності судових експертів, то якщо експерт перебуває у трудових відносинах зі спеціалізованою експертною установою та є її співробітником, сторона, яка залучила його, суд має право повідомити цю установу про факт невиконання чи неналежного виконання експертом своїх обов'язків і, як наслідок, застосовувати до нього заходи дисциплінарного впливу. Судові експерти можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за порушення вимог нормативно-правових актів із питань проведення судової експертизи та (або) методик проведення судових експертиз [10; 11].

Вартим уваги є твердження В. П. Суржан відносно того, що крім юридичної відповідальності судовий експерт несе ще й морально-етичну відповідальність, а саме за якість своєї роботи перед особою, яка призначила судову експертизу, судом, стороною захисту, стороною обвинувачення, керівником судово-експертної установи; за результатами проведеного дослідження він зобов'язаний дати висновок, дотримуючись професійної етики і не йдучи на компроміс із власним сумлінням. Тобто моральна відповідальність за судового експерта настає за недотримання етичних

норм його професійної діяльності [12, с. 52]. Тому погоджуємося з науковцем, що розроблення і впровадження Кодексу професійної етики судового експерта за прикладом адвокатської чи суддівської є вимогою сьогодення.

Виникає питання щодо відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивих роз'яснень або доповнень. Необхідно зазначити, що отримані під час допиту судового експерта уточнення, роз'яснення або доповнення є частиною наданого ним висновку. Крім того, як зазначає М. В. Шепітько, немає необхідності додатково попереджати судового експерта про кримінальну відповідальність за неправдиві роз'яснення, тому що він вже попереджений про можливість її застосування за завідомо неправдивий висновок [13, с. 65]. Таким чином, у зазначеному випадку судовий експерт несе відповідальність за ст. 384 КК України [8].

Актуальною проблемою залишається забезпечення безпеки судових експертів, які беруть участь у судочинстві. Кримінальне процесуальне законодавство проголошує, що у разі наявності відповідних підстав судовий експерт має право на забезпечення безпеки (п. 7 ч. 3 ст. 69 КПК). Безпека діяльності судового експерта як учасника судочинства є підґрунтям їх незалежності та захисту прав людини. Проте досі не прийнятий законодавчий акт,

який регламентує ці питання. Не поширюється на цих осіб Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Орієнтиром для розробки відповідного закону може бути Модельний закон «Про державний захист потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють кримінальному судочинству», прийнятий на 10-му пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї СНД (Постанова № 10-14 від 06. 12. 1997 р.) [14]. У пункті 2 ст. 2 зазначеного закону серед осіб, які підлягають захисту називають експерт. У цьому акті пропонується системне забезпечення захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, що є необхідним для нашого суспільства, а тому зазначений закон може бути взятий як один з можливих варіантів проекту закону вітчизняного.

Таким чином, аналіз норм чинного процесуального законодавства, а також практики залучення судового експерта, дозволяє дійти висновку, що з метою належного та ефективного забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою необхідним є вдосконалення національного законодавства шляхом усунення колізій та прогалин, а також його чіткого унормування, як запоруки оптимізації судово-експертної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
6. Лобойко, Л. М. Кримінально-процесуальне право : підручник. Київ, 2005. 456 с.
7. Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в проекті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 190–200.
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
10. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. Наказом МЮ України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> .
11. Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби : затв. Наказом МВС України від 21.09.2020 № 675. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0022-21#Text>.
12. Суржан В. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник*. № 2 (30). 2018. С. 46–54.
13. Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 260 с.
14. Модельний закон про державний захист потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють кримінальному судочинству : Міжнародний документ ; Закон від 06.12.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_a14#Text